

## NŐI KUTATÓI KARRIEREK VIZSGÁLATA EURÓPÁBAN

Befejeződött az EU 6. Keretprogram keretében megvalósuló UNICAFE (Survey of the University Career of Female Scientists at Life Sciences versus Technical Universities) elnevezésű nemzetközi kutatás első éve. A kutatást végző konzorciumot hat ország (Ausztria, Észtország, Finnország, Olaszország, Magyarország, Törökország) hét orvosi, illetve műszaki felsőoktatási intézménye, valamint koordinátorként a magyar Tudományos és Technológiai Alapítvány (TÉT) alkotja.

Európában a diplomát szerzők többsége nő; a PhD-t szerzők között ez az arány már csak 40% körüli; még alacsonyabb arányban vannak jelen a nők az egyetemi kutatásokban, és arányuk tovább csökken az egyetemi hierarchiák magasabb szintjein (ETAN, 2002). Az arányok alakulásáról és a mögöttük meghúzódó minőségi jellegzetességekről nincsenek pontos adatok, noha az irányelveknek a gyakorlatba történő átültetése nem képzelhető el a jelenlegi helyzet ismerete nélkül.

Az UNICAFE-projekt célja egy olyan innovatív pilot-felmérés elvégzése, amely bővíti az egyetemeken dolgozó kutatóknak karrierjellegzetességeire vonatkozó ismereteket. Az információszerzés a mérnöki és az élettudományok területére irányul, két olyan tudományterületre, amelyekben a nemek aránya eltérő (1. táblázat).

A projekt a kutatói karrierekben jelentkező nemek szerinti különbségekre, a vezető egyetemi pozíciók megoszlására, a kutatási támogatáshoz való hozzájutásra, a mobilitásra, valamint a munka és a magánélet egyensúlyára koncentrálna.

<sup>1</sup> Támogatja az Európai Unió 6. Keretprogramja SAS6-CT-2006-036695

A kutatás abból a feltételezésből indult ki, hogy a nők számára komoly nehézséget jelent a kutatói karrier felépítése a férfiakéval azonos lehetőségek mellett; ezt bizonyítja alacsonyabb arányuk és képviselőjük a posztgraduális képzésben (2. táblázat), az egyetemi kutatásokban, illetve az egyetemi hierarchia magasabb szintjein (3. táblázat). A vizsgálat nem arra irányult, hogy teljességében feltárja a kutatónők helyzetét és esetleges nehézségeit, hanem arra, hogy olyan módszereket alakítson ki és teszteljen, amelyek alkalmasak a kutatói karrierutak feltérképezésére a partnerintézetekben, s később az Unió más országai-  
ban és intézményeiben is. A kutatás PhD-hallgatókra, kutatókra és döntéshozókra egyaránt kiterjed. A részletes statisztikai adatok összegyűjtése mellett – amelyek csaknem minden részt vevő intézményben hiányoznak – interjúk készülnek kutatónőkkel, akik a nehézségek ellenére sikeresek a karrierépítésben. Annak érdekében, hogy megállapíthassuk a kutatónők karrierépítését akadályozó és segítő tényezőket, a kutatás követendő példákat és negatív tapasztalatokat is felmutat. A projekt egyik fontos célkitűzése, hogy ráirányítsa az egyetemi vezetők és döntéshozó testületek

	Kutatók összesen	Nők	Nők aránya (%)
Term. tud.	4871	1416	29,1%
Műsz. tud.	8939	1781	19,9%
Orvostud.	4255	1930	45,4%
Agrártud.	1964	716	36,5%
Társ. tud.	4808	1749	36,4%
Bölcsészettud.	6570	3139	47,8%
Összesen	31 407	10 731	34,2%

1. táblázat • Kutatók megoszlása tudományterületek szerint Magyarországon, 2005 (Forrás: Palasik – Papp, 2007 és saját számítások)

	Nappali		Levelező		Esti		Összesen	
	Összes	Nők %	Összes	Nők %	Összes	Nők %	Összes	Nők %
Term. tud.	1040	40	294	40,5	–	–	1334	40,1
Műsz. tud.	751	17,7	420	22,1	32	40,6	1203	19,9
Orvostud.	774	51,2	293	49,5	–	–	1067	50,7
Agrártud.	277	50,9	237	44,3	–	–	514	47,7
Társ. tud.	764	46,1	842	37,8	16	43,8	1622	41,7
Bölcsészettud.	1712	58,4	489	61,2	–	–	2201	59
Összesen	5318	45,8	2575	41,9	48	41,7	7941	44,5

2. táblázat • A PhD-hallgatók megoszlása nemek és tudományterületek szerint Magyarországon, 2005 (Forrás: Palasik – Papp 2007)

figyelmét annak fontosságára, hogy az Európai Unió irányelveinek megfelelően alakítsák át a nemekkel kapcsolatos foglalkoztatáspolitikájukat.

A vizsgálatban részt vevő egyetemeken *online* kérdőíves felmérés készült, amit összesen 243 magyar kutató töltött ki, túlnyomó részben (95 %) a Budapesti Műszaki Egyetemen. A válaszadók között a férfi/nő arány lényegében megegyezett (férfiak: 51 %, nők: 49 %). A válaszolók átlagéletkora 40,3 év (szórás 10,9) volt, a férfiak szignifikánsan idősebbek voltak (férfiak: 42,3 év, nők: 38,2 év).

Hivatalos családi állapotukat tekintve a válaszadók fele (56 %) házas, egyharmaduk egyedülálló, egytizedük elvált; többségük párkapcsolatban él. A férfiak 66,4 %-a házas, 27,7 %-a egyedülálló, és 5,9 %-a vált el. Mivel

a párkapcsolatban élésnek az életminőségre gyakorolt pozitív hatása közismert, a kutató pályát választó nők hátrányai máris tetten érhetők családi helyzetük alakulásában: a nőknek csak 44,6 %-a házas, míg 39,3 %-a egyedülálló, és 15,2 %-a elvált. A családi állapotnak a férfiak és nők között tapasztalható különbségei szignifikáns mértékűek. Ha a ténylegesen meglévő párkapcsolatok arányát vizsgáljuk, szintén szignifikáns különbséget találunk: a férfiaknak 83,2 %-a, a nőknek csak 67 %-a él partnerrel. A felmérésben részt vevő kutatók 59 %-ának van gyermeke, de 40 %-uk már nem él együtt gyermekeivel. A férfiak háromnegyedének (73,1 %) a nők kevesebb, mint felének (43,9 %) van gyermeke, a gyermekükkel együtt élők aránya azonban nem különbözik (férfiak: 74,5 %, nők 75,9 %).

	rektor		rektor-helyettes		dékán		dékán-helyettes		tanszékvezető/intézetvezető**	
	Összes	Nő	Összes	Nő	Összes	Nő	Összes	Nő	Összes	Nő
BME	1	0	3	0	7	1	14	2	47	4
SE	1	0	3	1	5	1	10	4	53	10

\* Leszámítva a BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Karának adatait

\*\*A Semmelweis Egyetem Általános Orvosi Karán

3. táblázat • Nemek aránya a vezetők között a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen (BME)\* és a Semmelweis Egyetemen (SE)\*\* 2005-ben

A válaszadóknak kb. egyötöde a legmagasabb kutatói státusokban dolgozik: a férfiak 27, a nők 14,9 %-a. A többi kutatói besorolásban egyenletesebb a nemek megoszlása: a válaszadók mintegy 30 %-a „senior” kutató, egyötödük kezdő kutatónak minősül, s mintegy 30 %-uk doktorandusz, ill. olyan beosztásban dolgozik, amely nem igényel tudományos minősítést (PhD-t). A kérdőívet kitöltők mintegy harmada volt PhD-hallgató. A hallgatók 62,8 %-a öt éves időtávtalban a kutatói pálya folytatását prognosztizálta; ebben nem volt szignifikáns eltérés a férfiak és a nők között.

A férfiak egyharmada, a nők egynegyede folyamodott előléptetésért az elmúlt három évben; hasonló arányban jelezték azt is, hogy nem elégedettek jelenlegi beosztásukkal (férfiak: 31,9 %, nők: 25,6 %). Nem volt nemek szerinti eltérés azok között, akik úgy látják, hogy a magasabb beosztás nem kívánatos, mert kevesebb időt hagyna egyéb tevékenységekre (férfiak: 39,1 %, nők 36,2 %). Az előléptetés megszerzésében sem volt lényeges különbség (férfiak: 80 %, nők 76,9 %).

A felmérésben részt vevő kutatók között a hazai és a nemzetközi kutatásokban való részvétel arányában nincs szignifikáns nemek szerinti különbség, ám a kutatásvezetők arányában van: a férfiak 35 %-a, a nők 15,8 %-a kutatásvezető hazai kutatásban. A kutatási pályázatoknál az előléptetés igényléséhez hasonló tendenciát találunk: a férfiak magasabb arányban adnak be kutatási pályázatot kutatásvezetőként, mint a nők (nemzetközi kutatás: férfiak: 49,6 %, nők: 32,8 %; hazai kutatás: férfiak: 65,5 %, nők: 47 %). Az előléptetéstől eltérően a férfiak sikeresebbek: míg a férfiak 58,6 %-a nyert el pályázati támogatást, a nőknek csak 39,8 %-a. A nemzetközi kutatások terén a különbség még nagyobb: 18 kutató vezet nemzetközi pályázatot, közülük 16 férfi.

A kutatási tevékenység minőségi mutatói a publikációk. A vizsgálatot megelőző öt év során a férfiak több mint kétszer annyi tudományos cikket publikáltak, mint a nők (a férfiak átlagosan 14,6 cikket, a nők 6,1 cikket). Az életkor is befolyásolja a publikációk számát: a legfiatalabb és a legidősebb korcsoport tagjai (a 35 év alattiak és a 65 év felettiak) kevesebb publikációról számoltak be (átlagosan 5,1 illetve 8 cikk), mint a középkorúak (35–49 között 13,6, 50–64 között 14,8 tudományos publikáció). A férfiak az összefoglaló tanulmány műfajában is megelőzik a nőket (öt év alatt 3,1 illetve 1,1 tanulmány). A szakirodalmi összefoglaló megírás gyakorisága leginkább az életkorral függ össze: a legidősebb korcsoport tagjaira az elmúlt öt évben tízszer annyi ilyen tanulmány jutott, mint a legfiatalabb korcsoport tagjaira (35 alattiak: 0,6, 35–49 év közöttiek: 2,5, 50–64 év közöttiek: 3,6, 65 év felettiak 6,5). A férfiak által írt konferencia-absztraktok száma több mint kétszerese a nők által írtaknak (a férfiak átlagosan 16,2, a nők 6,9 absztraktot küldtek el). 35 év felett évente átlagosan három konferenciára küldenek absztraktot, míg a 35 év alattiak csak feleannyit. Az absztraktok alapján becsülve a vezető beosztású, illetve „senior” kutatók jóval több konferencián (öt év alatt 15,6 illetve 16,3) vesznek részt, mint az alacsonyabb beosztásúak. A legalacsonyabb beosztásban dolgozó kutatók azonban (elsősorban a PhD-hallgatók, akikkel szemben elvárásként fogalmazódhat meg a konferenciákon való részvétel, illetve a doktorandusz-program fedezi a konferenciák költségeit) aktívabban vesznek részt a nemzetközi tudományos találkozók, mint a kezdő kutatók (8,3 illetve 6,2 absztrakt).

A felsőoktatásban dolgozó kutatók szakmai értékelésében nemcsak a kutatásvezetésnek és a kutatási részvételnek, hanem a gra-

duális és posztgraduális képzésben betöltött tutor szerepkörnek is jelentősége van; a szakdolgozók és doktoranduszok témavezetése ugyanakkor időigényes, energiabefektetést igénylő tevékenység, amely megnehezíti a kutatási és publikációs tevékenység folytatását. A nők több mint kétszer annyi szakdolgozó témavezetését látják el, mint a férfiak (7,4 illetve 3,3). A tapasztalt idősebb kutatók természetesen jobban kiveszik a részüket a hallgatók tudományos munkájának irányításában, mint a fiatalok: az öt év folyamán a 35 év alattiakra egy szakdolgozó és 0,3 PhD-hallgató jutott, az 50–64 év közöttiekre ugyanakkor átlagosan 15 graduális hallgató és 3,7 PhD-hallgató.

A szakmai pályafutást számszerűsítő kérdések mellett a kérdőív a tudományos karrierrel kapcsolatos vélemények megismerésére irányuló kérdéseket is tartalmazott. A tudományos siker legfőbb összetevői tekintetében a nem, az életkor és a beosztás befolyásolja a megítélést. A férfiak nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a tehetségnek és a szerencsének; a nők pedig a politikában való részvételt

értékelték a férfiaknál magasabbra. A 35 év alattiak a tehetséget fontosabbnak tartották, mint a többi korcsoportéhoz tartozók; a jó családi háttér szerepét a 35 év alattiak és az 50–64 év közöttiek magasabbra értékelték, mint a 35–49 év közöttiek és a 65 év felettek. Minél magasabb beosztásban vannak, annál többre értékelik a kutatók a szorgalmat és a kitartást; a megfelelő lakóhely jelentőségét pedig inkább az alacsony beosztásúak tartják fontosnak, és a beosztás emelkedésével csökken a lakóhely szerepének értékelése.

A nemek közötti egyenlőség elérését célzó lépések hatékonyságával kapcsolatban a nemek és az egyes beosztási kategóriák mentén volt szignifikáns eltérés. A nők pozitívabb hatásúnak tartják a nemi kvóták bevezetését a kutatói karriernek támogatásában, valamint a munkahelyi terhek megoszolásának nagyobb nyilvánosságát. A nemek közötti egyenlőség problematikájának tudatosítását és egy formalizált mentori rendszer kiépítését a magasabb beosztásúak hatékonyabb megoldásnak tartják, mint az alacsonyabb beosztásúak.

*Szántó Zsuzsa*

egyetemi adjunktus

(Semmelweis Egyetem,

Magatartástudományi Intézet)

szanzsu@net.sote.hu

*Susánszky Éva*

egyetemi adjunktus

(Semmelweis Egyetem,

Magatartástudományi Intézet)

suseva@net.sote.hu

*Palasik Mária*

dr. habil. egyetemi docens

(Állambiztonsági Szolgálatok

Történeti Levéltára)

palasik@gmail.com

## IRODALOM

*ETAN-jelentés* (2002). (*European Science and Technology Network Expert Working Group on Women and Science: Science Policies in the European Union: Promoting Excellence through Mainstreaming Gender Equality*) <http://www.cordis.lu/rtd2002/science-society/women.htm>

*ENWISE-jelentés*. Blagojević, Marina – Havelková, H. – Sretenova, N. – Tripsa, M. – Velichová, D. (eds.) (2003): *Waste of Talents: Turning Private Struggles into a Public Issue. Women and Science in the ENWISE Countries*. European Commission

Palasik Mária – Papp Eszter (2007): *Nők a tudomány-*

*ban – Áttekintés Magyarországról*. A Cseh Köztársaság Tudományos Akadémiájának Szociológiai Intézete, Prága

*Statisztikai Tájékoztató. Felsőoktatás (1995–2001)*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

*UNICAFE – Az élettudományok és a műszaki tudományok területén alkotó női tudósok egyetemi karrierje*. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem kutatási jelentése. <http://www.unicafe.ee/ureports.htm>

*UNICAFE – Az élettudományok és a műszaki tudományok területén alkotó női tudósok egyetemi karrierje*. A Semmelweis Egyetem kutatási jelentése. <http://www.unicafe.ee/ureports.htm>